

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

Editörler: Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer

Yayın No: 29

Araştırma Serisi: 10

ISBN: 978-605-69007-2-3

1. Basım, Aralık 2018

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir

Tashih: Fatih Güvendi

Kapak: Zahid Yıldırım

İç Tasarım: T. Erdal Kara

Kapak görseli: *Fâlnâme*'de, Kalender Paşa'nın tasviriyle Hz. Musa'nın efsanevi dev Üc b. Unuk'u helak etmesi (TSMK, H1703, 35b)

© **İLEM Yayınları 2018**

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık

Sertifika No.: 26482

İskitler / Ankara

Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

İNSAN NEDİR?

İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları

Editörler:

Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz	7
Teşekkür	11
<hr/>	
Giriş: İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları, Genel bir Giriş <i>Ömer Türker, İbrahim Halil Üçer</i>	13
I. Bölüm	
Rıza Peşinde, Fizik ve Metafizik Arasında: Kelâmî İnsan Tasavvurları	
<hr/>	
İslam Düşüncesinin Soyut Nefs Teorisiyle İmtihanı <i>Ömer Türker</i>	31
<hr/>	
Mu'tezile'nin İnsan Düşüncesinde Rakip İki Tasavvur: Ebü'l-Huzeyl ve Nazzâm Gelenekleri <i>Yunus Cengiz</i>	71
<hr/>	
Eş'arî ve Cüveynî'nin İnsan Anlayışı <i>Şaban Hakkı</i>	99
<hr/>	
İmam Mâtürîdî'nin Düşünce Sisteminde İnsanın Anlamı ve Değeri <i>Hülya Alper</i>	115
<hr/>	
Fahreddin er-Râzî'ye Göre İnsanın Mahiyeti ve Hakikati –Mücerred Nefs Görüşünün Eleştirisi– <i>Eşref Altaş</i>	151

Seyyid Şerif Cürcânî'ye Göre İnsanı Nefs 213
Murat Kaş

Teftâzânî'de Bilen Bir Özne Olarak İnsan 255
Ziya Erdiñ

II. Bölüm

Mutluluk Peşinde, Doğa ve Yetkinlik Arasında: Felsefi İnsan Tasavvurları

Fârâbî Felsefesinde İnsanlık Mahiyetinin Taşıyıcı Tikeliinden
Ahlâk ve Siyasetin Öznesi Olan İnsana Geçişin Serüveni 307
Hatice Umut

İbn Sinâcî İnsan Tasavvurunu Yeniden Düşünmek: Madde,
Doğa ve İnsanı Haller 347
İbrahim Halil Üçer

İbn Sinâ'nın *Kitâbü'n-Nefs*'inde Beden ve Bedensellik 383
Mehmet Zahit Tiryaki

Sühreverdî'de İnsanın Hakikati ve Kendilik Bilgisi:
Benlik Aynasında Başkasının Gölgesi 443
Fatma Turğay

Molla Sadrâ Düşüncesinde İnsanın Mahiyeti 463
Sümeyye Parıldar

III. Bölüm

Yükümlülük ve Gaye Arasında: Fikhî ve Tasavvufî İnsan Tasavvurları

Fikhî Açıdan İnsan Kavramı: Bezm-i Elestten Kabre
İnsanın Mükellef Oluşunun Serüveni 463
Tuba Erkoç Baydar

Yükümlü Varlıktan Varlığın Gayesi Olan İnsana: Tasavvufta
İnsan Tanımlarının Dönüşümü Üzerine 513
Hacı Bayram Başer

Yazarlar Hakkında 559

Dizin 563

Önsöz

Nesnelerle ilk temasımıza eşlik eden ve sıkıcılık pahasına, durmaksızın tekrar ettiğimiz ilk soru “Bu nedir?” şeklinde dile gelir. Bir şeye nasıl davranacağımızı, onunla ilgili hangi beklentilere sahip olacağımızı, genel ne-ise-neler (nesneler) düzeni içerisinde nereye konumlandıracağımızı, onun ne olduğunu öğrenmeksizin bilemeyiz. Şayet çevremizdekiler o şeyin ne olduğunu söylemezlerse, iş başa düşer; önümüzdeki şeyi kurcalar ve onu alelade bir şey olmaktan çıkararak dünyamızda yer bulacak bir nesneye dönüştürürüz. Zira bir beklentiler evreninde yaşarız ve bu evreni kuran şey de peşinde koştığımız nelik bilgisidir. Sözelimi bir saatten saat olması bakımından bizi doyurmasını değil de vakti doğru göstermesini beklememiz, onu “vakti gösteren bir alet” olarak bilmemizden kaynaklanır. Dolayısıyla saatin neligi ona bir sandviç olarak değil de vakti ölçen alet olarak muamele etmemizi sağlar. Bu örnekte olduğu gibi, hemen her şeyden bir beklentimiz vardır ve bu beklentiler o şeyin “ne olduğu” sorusu temelinde belirlenim kazanır. Peki insandan ne beklemeliyiz? Yaşadığımız çağ, bu sorunun hoşnutsuzlukla karşılandığı bir zaman dilimi olarak kayda geçecek-

tir. Bir beklenti varlığı olduğumuzda şüphe yoktur, fakat kimsenin bizden bir şey beklemesini istemeyiz. Çünkü beklentiler özgürlüğümüzü sınırlar ve değerlendirmelerle birlikte gelir. Karşılanmadıklarında yergilerle mukabele görmemize, utanç ya da pişmanlık duymamıza neden olabilirler. Tüm bunlar olumsuz şeylerdir. Ama ne zamandan beri?

İnsanın verili bir anlamdan yoksun bir şekilde dünyaya geldiğini ve gözlerini açtığı andan itibaren yüklendiği işlevler veya rollerle tanımlandığına ikna ediliğimiz andan beri, insandan bir şey beklemek giderek zorlaştı. Dahası bu türden beklentiler, daima özgürlük talepleriyle karşı karşıya getirildi. Bu kitap “Özgür bir insandan ne bekleyebiliriz?” sorusunun hâlâ anlamlı bir şekilde sorulabileceğine ilişkin güçlü bir inançtan doğdu. İslam düşünce geleneğindeki farklı insan tasavvurları, tüm farklılıklarına rağmen insana ilişkin beklentilerimiz hususunda iyimserdir. Bununla birlikte söz konusu beklentinin nasıl temellendirilebileceği, İslam düşünce geleneğindeki felsefî, kelâmî, tasavvufî ve fikhî perspektifler içerisinde farklı cevaplar bulmuştur.

Bu cevaplara ve onların açıklama güçlerine ilişkin entelektüel merak, farklı disiplinlerden bir grup araştırmacıyı “İslam Düşüncesinde İnsan Tanımları” başlığı altında düzenlenen bir çalıştayla konuyu tartışmaya sevk etti. 2016’nın Kasım ayında GRTC Küresel Araştırma Düşünce Merkezi ile İlmi Etüdler Derneği işbirliğiyle Kütahya’da gerçekleştirilen bu çalıştay, İLKE Derneği ve İlmi Etüdler Derneği’nin birlikte yürüttüğü İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında düzenlendi. Bu çabalar daha sonra ikincisi “Çağdaş Düşüncede İnsan Tanımları” başlığıyla Mart 2017’de İstanbul’da İlmi Etüdler Derneği uhdesinde düzenlenen bir diğer

çalıştayla devam ettirildi. Elinizdeki eser birinci çalıştayda tartışılan metinlere, konuyu bütünlüklü bir biçimde ele almamıza fırsat verecek yeni metinlerin eklenmesiyle ortaya çıktı.

On dört makalenin yer aldığı çalışma, İslam düşünce geleneğindeki farklı disiplinler ve bu disiplinler içerisindeki farklı okulların insanın ne olduğu ve ondan gerçekte neyin beklendiği sorusuna verdikleri cevapları soruşturmaktadır. Hepsi de insan yaşamını daimi bir sınanma içerisinde ilerleyen uzun bir hikâye olarak değerlendiren bu perspektifler için insan, hep “olunan” bir şeydir. Dolayısıyla doğmak suretiyle sadece insan olma yönünde bir kabiliyet elde ederiz. Bu kabiliyeti yönlendiren temel faktörler, onun nereye doğru yönelmesi gerektiği ve tahakkuk alanları, insanın mahiyetine ilişkin değerlendirmelerin önemli başlıklarını teşkil eder. Bu çalışmadaki makaleler de bu sorular üzerinden ilerleyerek, bir yandan felsefe, kelâm, tasavvuf ve fıkıh geleneklerinde insanın mahiyetini soruştururken diğer yandan bu perspektiflerin güncel imkanlarını derinleştirmektedir.

Esasen İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi (İAD), İslam düşünce geleneğindeki ahlâkî perspektiflerin açıklığa kavuşturulması amacıyla geliştirilen bir dizi projeyi içeriyor. Bu amaç etrafında düzenlenen çalıştaylar, seminerler ve eğitimlere yirmiyi aşkın kitabın yayımı da eşlik etmiştir. Diğer taraftan uzun erimli bir çaba neticesinde tamamlanan İslam Ahlâk Düşüncesi Kataloğu web tabanlı programlar aracılığıyla erişime açık hâle getirilmiş ve alandaki uzmanlar için, başlangıcından bugüne İslam Ahlâk Literatürü erişilebilir bir ortam oluşturulmuştur. Bu kitabın yayımını da kapsayan projenin, İslam ahlâk düşüncesinin süreklilik ve dönüşümlerini, dolayısıyla da imkânlarını keşfetme çabaları için sağlam bir zemin teşkil edeceğini

umut ediyoruz. Süreklilik ve dönüşümler içerisinde saklı bu imkânlar keşfedilerek, tüm insanlık için anlamlı bir şekilde yeniden tarif ve temsil edilmediği sürece iyinin ne olduğu, neyin iyi olduğu ve iyiye nasıl erişilebileceği yolundaki her türden arayış geleneksel tekrarlar ya da esir alıcı pratikler arasında buharlaşacaktır.

Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer
Aralık 2018

Teşekkür

Böyle bir kitabın ortaya çıkması İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'yle mümkün hale geldi. Başta Süleyman Güder ve Lütfi Sunar olmak üzere projenin yürütülmesine imkân tanıyan İLEM (İlmî Etüdler Derneği) ve İlke Derneği yetkilileri ile çalışmaya ev sahipliği yapan GRTC Küresel Araştırma Düşünce Merkezi yetkililerine, bilhassa Mustafa Önsay'a teşekkür ederiz.

Çalıştayda sunulan tebliğlerin bir kısmı yayına dönüşme imkânı bulamadı. Bununla birlikte İslam düşüncesinde insan tasavvuru bahsini bütünlüklü bir şekilde ele almamızı sağlayacak yeni yazılarla kitabı geliştirdik. Hem çalışmaya iştirak edip canlı tartışma ortamını derinleştiren, hem de yazılarını uzun süren bir editöryal süreç içerisinde sabırla olgunlaştıran yazarlarımıza müteşekkirimiz. Ayrıca tebliğ sunmasalar bile çalışmaya katkı olarak tartışmaları zenginleştiren bütün katılımcılara; kıymetli tebliğlerini dinlediğimiz, ancak ileriki bir tarihte yayına dönüşme imkânını gözlediğimiz Atilla Arkan, Nedim Tan, Ercan Alkan ve Hayrettin Nebi Güdeklî'ye şükran borçluyuz.

Latif Karagöz çalıştayın organizasyonu ve yazarlarla iletişim süreci boyunca ciddi katkılar verdi, emekleri için

müteşekkirimiz. Kitabın çağdaş dönemin merkez sorunlarından biri olan “insan tasavvuruna” ilişkin tefekkürümüze katkıda bulunmasını temenni ediyoruz.

Ömer Türker & İbrahim Halil Üçer
Aralık 2018